

DOI: https://doi.org/10.32782/inclusive_economics.5-6
УДК 338.2:352

Кириленко О. П.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів імені С.І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5504-5519>

Кириленко С. В.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри підприємництва і торгівлі,
Західноукраїнський національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7804-0403>

ІНКЛЮЗИВНИЙ РОЗВИТОК ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ НОВІТНІХ ВИКЛИКІВ

Формування в Україні інклюзивного суспільства і забезпечення подальшого інклюзивного розвитку значно ускладнилося в умовах воєнного стану. Проаналізовано наукові підходи щодо сутності, принципів і значення інклюзивного розвитку, систематизовано елементи та доповнено принципи інклюзивного розвитку, наголошено на особливостях і проблемах інклюзивного розвитку територіальних громад та запропоновано інструменти для їх вирішення. Акцентовано, що органам місцевого самоврядування для забезпечення інклюзивного розвитку потрібно акумулювати різноманітні види ресурсів, вишукувати і залучати додаткові джерела коштів; забезпечити прозорість руху усіх видів ресурсів, економне і цільове їх використання; посилити контроль за сплатою податків та інших обов'язкових платежів до бюджетів. Суттєвим резервом зміцнення фінансового потенціалу територіальних громад є піднесення фіскальної ролі місцевих податків і зборів, особливо в частині податку на нерухомість, передача адміністрування місцевих податків – органам місцевого самоврядування.

Ключові слова: інклюзивний розвиток, інклюзивна економіка, територіальні громади, соціальна інклюзія, економічна інклюзія, фінансова інклюзія, екологічна інклюзія, територіальна інклюзія, інклюзія поколінь.

Olga Kyrylenko, Serhiy Kyrylenko

West Ukrainian National University

INCLUSIVE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN THE CONDITIONS OF THE LATEST CHALLENGES

Introduction. *An inclusive society today is a society where all citizens have rights and responsibilities and play an active role in public life. A characteristic feature of an inclusive society is a high level of inclusion in all spheres of social life. The formation of an inclusive society in Ukraine and the provision of further inclusive development have become much more complicated as a result of the war, which has been ongoing for the third year, and which was unleashed by the Russian Federation.*

Purpose. *The goal is to develop a justification of the constituent elements and principles of inclusive development, identify problems of ensuring inclusive development of territorial communities of Ukraine and propose tools for their solution.*

Research methodology – *scientific approaches to the interpretation of the essence, principles and role of inclusive development were analyzed, the results of the analysis were summarized, the elements of inclusive development were systematized, the principles of inclusive development were supplemented, the features and problems of the inclusive development of territorial communities were emphasized and tools for their solution were proposed.* **Results.** *The war and the large-scale damages and losses caused by it became a serious challenge for the further development of Ukraine. In conditions where the state is forced to direct all possible resources to defense, the financing of the needs of inclusive development at the local level should be carried out by territorial communities, which fully corresponds to the process of decentralization of power. Constituent elements of inclusive development of territorial communities include social, economic, financial, ecological, territorial inclusion and generational inclusion. The main principles of inclusive development are: equality, justice, human dignity, freedoms and rights, fulfillment of constitutional obligations, active participation in public life, influence on government decisions, access to public goods.*

Conclusion. *To ensure the inclusive development of territorial communities, local self-government bodies need to accumulate various types of resources, search for and attract additional sources of funds; to ensure the transparency of the movement of all types of resources, their economical and targeted use; strengthen control over the payment of taxes and other mandatory payments to budgets. A significant reserve for strengthening the financial potential of territorial communities is the elevation of the fiscal role of local taxes and fees, especially in the area of real estate tax, the transfer of the administration of local*

taxes to local self-government bodies. Tools for ensuring inclusive development of the country and territorial communities are systematized in terms of components and principles of inclusive development.

Key words: *inclusive economy, inclusive development, territorial communities, social inclusion, economic inclusion, financial inclusion, ecological inclusion, territorial inclusion, generational inclusion.*

Постановка проблеми та її актуальність. Особлива увага до проблем інклюзивного розвитку протягом останніх десятиліть спричинила появу багатьох наукових праць, в яких порушуються питання сутності і значення інклюзії, інклюзивного суспільства, інклюзивного розвитку, принципів інклюзивної економіки, створення нормативних основ її функціонування, позитивних ефектів інклюзивного економічного розвитку, а також викликів і загроз, що виникають на шляху формування інклюзивної економіки на рівні держави, регіонів і територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-методологічні засади інклюзивного суспільства на початку XXI століття були сформовані у низці програмних документів, які приймалися на міжнародними організаціями і одержали схвалення для впровадження в багатьох країнах. Так, вперше питання інклюзивного розвитку були порушені на міжнародному рівні у 2007 році в доповіді ООН «Формування інклюзивного суспільства: практичні стратегії сприяння соціальній інтеграції». В цьому документі було надано визначення інклюзивного суспільства як суспільства, де всі громадяни мають відповідні права і обов'язки і відіграють активну роль у суспільному житті. Важливим положенням доповіді стало визначення засад, на яких повинно функціонувати інклюзивне суспільство – це справедливість, рівність, людська гідність, права і свободи, всеохоплююче різноманіття [12, с. 133–134]. Разом з цим, слід підкреслити, що, окрім декларування зазначених принципів, в суспільстві повинні діяти реальні механізми забезпечення їх реалізації, тобто, громадяни повинні мати змогу приймати участь у суспільних справах, впливати на рішення влади, які мають для них першочергове значення.

В сучасних умовах в розвинутих демократичних країнах формування інклюзивного суспільства стало можливим внаслідок дії наступних чинників: «еволюційного напрацювання ефективних правових норм; формування традицій громадянського суспільства; розвитку людського капіталу; цифровізації суспільного життя; роботизації виробничих процесів та побуту; розвитку інфраструктури» [7, с. 26]. Причому, характерною особливістю інклюзивного суспільства сьогодні є високий рівень інклюзії практично у всіх сферах суспільного життя.

Питанням сталого інклюзивного розвитку присвячено багато досліджень українських науковців, які успішно розвивають наукові постулати, закладе-

ні у західній науковій думці, а також у концепціях сталого та інклюзивного розвитку.

Аналіз праць українських науковців дає змогу акцентувати на окремих одержаних результатах. Так, Попова О. дослідила концепції інклюзивного розвитку і сталого розвитку, обґрунтувала висновок, що «інклюзивний розвиток – це оновлення концепції сталого розвитку в частині посилення соціо-економічного аспекту сталості» [12, с. 138]. Вчена визначає ключові засади інклюзивного розвитку, це: «широкі суспільні цілі та всебічний розвиток людини; скорочення нерівності й бідності; забезпечення згуртованості (*соціальна інклюзія*); активна участь громадян в економічній діяльності (*економічна інклюзія*); участь у бережливому використанні природних ресурсів і захисті навколишнього середовища (*екологічна інклюзія*); формування рівноцінних базових умов і шансів для жителів у містах і сільській місцевості (*територіальна інклюзія*), інклюзія між поколіннями» [12, с. 138]. При цьому автор підкреслює, що «акцент економічної інклюзії – на створенні умов для продуктивної зайнятості для всіх груп населення, задіянні в економічній діяльності та створенні доданої вартості, і, таким чином, їх участі у розподілі доходів» [12, с. 138].

Гуторов А. систематизував теоретико-методологічні засади інклюзивного розвитку національної економіки. Важливим доробком стало чітке розмежування низки теоретичних понять і обґрунтування їх економічного змісту, це – інклюзивний розвиток, інклюзивне зростання, інклюзивні інновації, інклюзивне багатство. Вчений підкреслює, що інклюзивний розвиток «неодмінно супроводжується становленням економіки знань, ноосферним і культурним розвитком соціуму, переорієнтацією систем управління економікою на засади планомірності, інтерактивності, публічності та демократичного централізму під час ухвалення обґрунтованих рішень» [4, с. 53]. Головна мета інклюзивного розвитку, підсумовують Дідух С., Лобоцька Л. та Мініна В., це – «розширити можливості та свободи людей та зменшити нерівність» [6, с. 103].

Отже, за визначенням науковців інклюзивна економіка – це «цілісна соціально-економічна система, стратегічно орієнтована на оптимізацію суспільного благополуччя завдяки створенню стійких і справедливих можливостей, участі і вигід для всіх учасників суспільного процесу» [15, с. 61]. Підтримує таке тлумачення Бродовська О., яка зазначає, що «економіку можна вважати інклюзивною лише тоді,

коли вона справедлива, передбачає загальну участь і є стійкою. Інклюзивна економіка має вирішальне значення для формування вільного, справедливого та поінформованого суспільства» [3, с. 38].

Степаненко С. виокремлює чотири основні характеристики інклюзивної економіки, до них науковець відносить: вільний доступ, справедливість, рівність, стабільність [14, с. 95–96]. Автор вважає, що вільний доступ полягає у відсутності «бар'єрів для участі у суспільно-економічних процесах для всіх учасників. Відкриті, прозорі можливості доступу до активів ресурсів ринків товарів та послуг». Справедливість – це «відповідність розподілу вигід та частини національного багатства у вигляді соціально-економічних та екологічних можливостей, ресурсів і результатів діяльності». Рівність – «однакова суспільна цінність та важливість всіх учасників системи соціально-економічних відносин, незалежно від статусу, масштабу, наявного потенціалу та можливостей». Стабільність полягає у високому рівні «впевненості у майбутніх можливостях, інвестиціях та їх економічних наслідках. Можливості реальних прогнозів суспільної життєдіяльності» [14, с. 96].

Окрім зазначених базових ознак інклюзивної економіки Степаненко С. обґрунтовує низку додаткових принципів, які більш широко і деталізовано характеризують особливості такої моделі економіки. Загалом характеристики, засади або принципи можна розглядати як певні орієнтири і цілі, які треба досягти або умови, які необхідно забезпечити в процесі впровадження тієї чи іншої моделі розвитку. Тому обґрунтовані автором додаткові принципи інклюзивної економіки мають важливе практичне значення [14, с. 97].

Для визначення моделі економічного розвитку та моніторингу її запровадження необхідні чіткі кількісні параметри, за допомогою яких можна відстежувати траєкторію розвитку країни. І. Бобух розглянула показники і виміри традиційного і інклюзивного економічного зростання, їх інституційне забезпечення, показала місце України у вимірах інклюзивності та інституційного розвитку. Вчені аналізують основний макроекономічний показник, який відображає розвиток кожної країни, це – валовий внутрішній продукт та інші специфічні показники, які характеризують інклюзивний розвиток і наголошують на тому, що ВВП не відображає цілі і реальні пріоритети у розвитку країни, зокрема якісні та соціальні параметри життя населення [2; 6, с. 104].

Порівняння ВВП та Індексу інклюзивності дало змогу з'ясувати, «що країни з високими рівнями ВВП на одну особу не завжди мають великий прогрес за Індексом інклюзивності, що свідчить про певні порушення принципів інклюзивності» [2, с. 53]. Україна належить до групи країн з «середньонизькими

рівнями структурних змін щодо інклюзивності» [2, с. 54]; крім того наша країна має порівняно низький обсяг ВВП в розрахунку на одну особу наявного населення.

Разом з цим, дослідження показали, що в нашій державі є потенціал для переструктуризації, навіть в умовах досягнутого рівня ВВП, тобто можна перебудувати економічні і соціальні процеси таким чином, щоб забезпечити відповідні значно вищі зміни, які стосуються інклюзивного розвитку. Але викликає певне занепокоєння той факт, що серед усіх субіндекаторів інклюзивності станом на 2020 рік найнижчий рівень мав вимірник «Соціальний капітал» [2, с. 46].

В складі економічної інклюзії науковці виокремлюють фінансову інклюзію. В даний час в науці сформувався уявлення щодо фінансової інклюзії як засобу «забезпечення рівного та справедливого доступу до фінансових послуг, що надаються сталими фінансовими інститутами за цінами, які задовольняють інклюзивні потреби всіх споживачів. Фінансова інклюзія передбачає збереження, інвестування, кредитування, страхування та управління фінансовими ризиками» [14, с. 96].

В Національній стратегії розвитку фінансової грамотності до 2030 року фінансова інклюзія характеризується як: «1) наявність у населення та підприємств доступу до корисних та доступних фінансових продуктів і послуг, які задовольняють їхні потреби, – грошових переказів, платежів, заощаджень, кредитів та страхування – і надаються відповідальним та стійким способом; 2) створення умов для залучення всіх верств населення та бізнесу до користування різноманітними фінансовими послугами, які доступні за інфраструктурою та ціною, офіційно врегульовані та відповідають потребам населення, з метою стимулювання економічного зростання країни та зменшення соціальної нерівності в суспільстві» [9, с. 38].

Особливо вважаємо за доцільне підкреслити, що сьогодні фінансова інклюзія розглядається як один з вирішальних чинників для досягнення прискорених темпів економічного зростання і як засіб відновлення національної економіки для забезпечення євроінтеграційних змін в економіці. В роботі Десятнюк О., Крисоватого А. і Птащенко О. [5] проаналізовано сучасний стан та визначено тенденції розвитку фінансової інклюзії в Україні. Вчені відзначають певне покращення протягом останніх років загальних показників доступу населення України до основних фінансових послуг, а також підвищення рівня фінансової грамотності. Разом з цим наголошують на ризиках, які перешкоджають подальшому розвитку фінансової інклюзії, це: «воєнні дії та введення воєнного стану, порушення логістичних зв'язків та

ураження критичної інфраструктури, зниження темпів розвитку високотехнологічної сфери, посилення міграційних процесів всередині країни та за її межами» [5, с. 31].

В регіональному розрізі і на прикладі конкретних територіальних громад України, зокрема сільських, можна спостерігати надзвичайну нерівномірність щодо наявності установ фінансової інфраструктури, без яких неможливо забезпечити повноцінну фінансову інклюзію і доступ населення до базових фінансових, кредитних і страхових послуг. Підтвердженням даної тенденції є скорочення відділень банків, мережі банкоматів і терміналів; зменшення кількості діючих кредитних спілок, страхових компаній, недержавних пенсійних фондів, ломбардів; зосередження переважної частини установ ринкової фінансової інфраструктури в столиці і столичній області. Поряд із доступністю для населення усіх типів територіальних громад фінансових послуг, актуальним питанням залишається якість їх надання, особливо в сільській місцевості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Забезпечення сталого і інклюзивного розвитку країни загалом, а також окремих її адміністративно-територіальних одиниць значно ускладнилося і, певною мірою, унеможлиблюється внаслідок повномасштабної війни, яка триває уже третій рік, що зумовлює спрямування максимальної кількості фінансових ресурсів на потреби Збройних сил України. Звичайно великі військові і оборонні державні видатки відволікають значну частину ВВП, яка могла бути використана на вирішення економічних, екологічних і соціальних проблем країни. Очевидно, що у найближчій перспективі не слід очікувати суттєвого зменшення військових і оборонних видатків, що продовжуватиме справляти негативний вплив на подальший розвиток України.

Втрати від війни різнопланові, це – велика кількість загиблих і поранених як військовослужбовців, так і мирних людей, величезні матеріальні збитки, вимушені масштабні непродуктивні фінансові витрати, завдана шкода навколишньому середовищу і природним багатствам, зростання державного боргу та ін. Станом на січень 2024 року обсяги збитків, які завдала війна інфраструктурі України, за підрахунками фахівців Київської школи економіки, перевищила 155 млрд дол. США [1].

За час війни в Україні «було пошкоджено, зруйновано або захоплено щонайменше 160 тис одиниць сільгосптехніки, 16 тис одиниць комунального транспорту, 3,8 тис закладів освіти, 1,8 тис закладів культури, 580 адмінбудівель державного та місцевого управління, 426 лікарень, 348 релігійних установ, 50 ЦНАПів, 48 соціальних центрів, 31 інтернат, 31 торговий центр та інших об'єктів» [1]. Більша

частина пошкодженого або знищеного майна належить до власності територіальних громад.

Соціально-економічний, екологічний стан конкретних територіальних громад України може значно відрізнятися, залежно від місця їхнього розташування: на тимчасово окупованій території, на лінії розмежування, на прифронтовій території і в тилу. Відповідно до такої градації характер завдань, які стоять перед органами місцевого самоврядування різних територіальних громад в умовах воєнного стану, є різним. Разом з цим, траєкторія подальшого поступу громад та кінцеві цільові орієнтири повинні бути спільними, це – повоєнне відновлення України, забезпечення у подальшому сталого інклюзивного розвитку. Саме контекст інклюзивного розвитку передбачає постановку специфічних завдань перед державою і місцевим самоврядуванням, оскільки вони спричинені тими негативними наслідками, які принесла війна і появою для окремих груп населення багатьох видів ексклюзій, т. б. виключення осіб або, навіть, цілих груп людей, із соціальних відносин, які були усталеними, позбавлення прав, виникнення різних обмежень щодо доступу до суспільних благ і послуг, участі в суспільному житті, можливості працювати, впливати на дії і рішення органів влади.

Загрозливою тенденцією останніх років стала негативна демографічна динаміка в Україні, спричинена війною. За даними Національного банку України, чисельність працездатної робочої сили у віковій групі від 15 до 70 років на початок 2024 р. зменшилася на понад чверть проти 2021 р. [10]. Важливість цієї проблеми є особливою для сільського населення, адже протягом останніх десятиліть відбувалося його фактичне вимирання. Ми підтримуємо точку зору Завгороднього К., який підкреслює, що зменшення населення негативно впливає на можливості інклюзивного розвитку країни, зменшення чисельності населення, зокрема працездатного віку, зменшує обсяги виробництва і споживання, знижує економічний потенціал країни. Разом з цим, ми не можемо погодитися з автором, що лише «наявність великої кількості міського населення може вплинути на позитивну динаміку інклюзивного розвитку у створенні нових робочих місць, розвитку інфраструктури, розвитку туризму і технологічних інновацій. Тому важливо розвивати міські території та забезпечувати гідні умови для життя в містах, щоб зберегти та повернути населення до цих територій [8, с. 46].

Традиційною залишається нерівність в оплаті праці сільського і міського населення; крім того, є відмінності в умовах життя в містах і в селах; конституційно гарантовані усім членам суспільства блага і послуги надаються різної якості і нерівномірно в розрізі міських і сільських населених пунктів. У цьому зв'язку Павлов О. і Дідух С. зазначають, що

в сучасних умовах «базові потреби сільського населення забезпечуються, а потреби вищого рівня не формуються внаслідок відсутності чинників їх формування» [11, с. 78].

Значні масштаби внутрішньої і зовнішньої міграції населення України, поява великої кількості внутрішньо переміщених осіб із-за поширення військових дій слід віднести до основних сучасних викликів, спричинених війною росії проти України; від вирішення цієї проблеми, подолання її негативних наслідків залежать перспективи подальшого інклюзивного розвитку. На наш погляд, це основний виклик, який має багато проявів і негативно впливає на динаміку виробництва, споживання, рівень зайнятості населення в економіці, спричиняє різноманітні додаткові проблеми і негативні явища у соціальній сфері.

В умовах триваючої широкомасштабної війни, яка супроводжується значними міграційними процесами, відтоком молодих людей за кордон, появою значної кількості внутрішньо переміщених осіб, постає важливе завдання формування різноманітних механізмів, спрямованих на мотивацію молоді не залишати країну, а продовжувати навчання і здобувати певний фах, одержувати освіту і розбудовувати Україну у повоєнний час з врахуванням кращого світового досвіду та євроінтеграційних процесів. Одним з мотиваційних інструментів для молоді, спрямованих на одержання освіти в Україні, є механізм державного замовлення і навчання за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів, а також коштів юридичних осіб.

Перед державою і місцевим самоврядуванням стоїть складне завдання – повернути внутрішньо переміщених осіб в трудову сферу. За висновками фахівців НІСД, причинами низького рівня реінтеграції цієї гендерної групи населення в трудову сферу є: «психологічні травми; невідповідність наявних кваліфікацій потребам місцевих ринків праці; недостатність робочих місць та їх невідповідність очікуванням за якісними характеристиками; недостатньо розвинена система професійної перепідготовки; розбіжність між компетенціями ВПО та потребами ринку праці громад, що приймають; утруднений доступ до служб з догляду за дітьми та іншими членами родини, які потребують піклування; розбіжності між очікуваною заробітною платою і ринковою оцінкою компетенцій з боку роботодавців; бюрократичні перепони, на які натрапляють претенденти на працевлаштування, тощо» [10].

Окремо слід зазначити і такий серйозний виклик для існування і подальшого інклюзивного розвитку нашої країни – це величезна шкода, завдана навколишньому середовищу і природним багатством. За даними Міністерства захисту довкілля та природних

ресурсів України, станом на липень 2024 р. внаслідок війни завдано шкоди довкіллю на суму більше 2,4 трлн грн. Окрім тимчасової окупації території з її різноманітними природними ресурсами, слід зазначити і таку серйозну проблему як забруднення значної території нашої країни внаслідок проведення військових дій. На багато десятиліть уперед прийдеться здійснювати роботи і, відповідно, їх фінансувати, по розмінуванню великих площ нашої території. Майже половина території України площею близько 300 тис. км² потребує протимінного обстеження та розмінування [13].

Таким чином, необхідність забезпечення інклюзивного розвитку України, не зважаючи на триваючий воєнний стан, потребує проведення системних і комплексних заходів в розрізі обґрунтованих основних складових інклюзивного розвитку, це: соціальна інклюзія; економічна інклюзія, фінансова інклюзія; екологічна інклюзія; територіальна інклюзія; інклюзія поколінь. Окрім цього, важливо забезпечити додержання головних принципів інклюзивного розвитку, які, на наш погляд, можна систематизувати та представити у такому складі: рівність, справедливість, людська гідність, свободи і права, виконання конституційних обов'язків, активна участь у суспільному житті, можливість впливу на рішення влади, доступ до суспільних благ. Вважаємо за необхідне акцентувати на тому, що у зазначеному переліку, порівняно з вище наведеними, присутні ще й такі, як виконання конституційних обов'язків і активна участь у суспільному житті, без чого, за нашим переконанням, неможливо забезпечити інклюзивний розвиток країни. Якщо реалізація інших, окрім цих двох принципів, передбачає переважно заходи і дії з боку державних інституцій, спрямовані на просування концепції інклюзивного розвитку на основі усвідомлення її доцільності і корисності для держави, то акцентовані нами два принципи (необхідності виконання громадянами своїх конституційних обов'язків і активна участь у суспільному житті), зобов'язують зацікавлені в інклюзії гендерні групи населення до здійснення ними зустрічних рухів в контексті інклюзивного розвитку і, в кінцевому рахунку, для досягнення вищої якості життя і одержання різноманітних вигод.

В таблиці 1 систематизовано механізми і інструменти забезпечення інклюзії в розрізі складових і принципів інклюзивного розвитку.

Висновки. Механізми і інструменти забезпечення інклюзивного розвитку на рівні держави і територіальних громад мають принципові відмінності внаслідок того, що держава (в особі органів влади і управління) і органи місцевого самоврядування наділені різними правами і повноваженнями і, відповідно до цього, мають у своєму розпорядженні різні

**Систематизація інструментів забезпечення
інклюзивного розвитку країни і територіальних громад**

Складові елементи	Пріоритетні принципи	Напрямки та інструменти реалізації
<i>Соціальна інклюзія</i>	Рівність, справедливість, людська гідність, свободи і права, виконання конституційних обов'язків, активна участь у суспільному житті, доступ до суспільних благ.	Скасування усіх видів дискримінацій, встановлених державою і людьми; соціальний захист і соціальна підтримка найбільш вразливих верств населення; сприяння розвитку благодійництва, меценатства і волонтерства; широкомасштабна і різновекторна просвітницька діяльність установ соціальної і освітньої сфери через засоби масової інформації і соціальні мережі; соціальний захист і підтримка військовослужбовців і членів їх сімей.
<i>Економічна інклюзія</i>	Рівність, справедливість, вплив на рішення влади.	Розвиток інноваційних структур та заохочення інновацій; державна допомога новоствореним підприємствам; податкові пільги для започаткування нового бізнесу; фінансове забезпечення створення нових робочих місць; доступ громадян до процесу прийняття управлінських рішень за допомогою демократичних процедур; прозорість і публічність влади і бізнесу; фінансова підтримка релокації підприємств з небезпечних територій.
<i>Фінансова інклюзія</i>	Рівність, справедливість, доступ до суспільних благ.	Розвиток фінансового ринку України, відновлення фінансово-кредитної інфраструктури, урізноманітнення і цифровізація фінансових інструментів для юридичних і фізичних осіб; консультування та правовий захист одержувачів фінансових послуг; підвищення рівня фінансової грамотності населення усіх гендерних груп.
<i>Екологічна інклюзія</i>	Рівність, справедливість, виконання конституційних обов'язків, вплив на рішення влади.	Фінансування з державного і місцевих бюджетів, екологічних фондів охоронних заходів; залучення міжнародної допомоги; податкові стимули ощадливого використання природних ресурсів.
<i>Територіальна інклюзія</i>	Рівність, справедливість, свободи і права, активна участь у суспільному житті, доступ до суспільних благ.	Фінансова підтримка сільського економічного і соціального розвитку, забезпечення рівності у сфері надання суспільних послуг у міських і сільських населених пунктах, в оплаті праці і соціальному захисті сільського і міського населення.
<i>Інклюзія поколінь</i>	Рівність, справедливість, людська гідність, свободи і права, виконання конституційних обов'язків, активна участь у суспільному житті, доступ до суспільних благ.	Фінансова підтримка вразливих верств населення різних вікових груп за рахунок державного бюджету, державних соціальних фондів і бюджетів територіальних громад; збільшення фінансових допомог сім'ям з дітьми, самотніми людям похилого віку; просвітницька робота серед дітей, молоді і людей похилого віку.

Джерело: сформовано авторами

важелі для їх виконання, різні сфери компетенції. На державному рівні вирішальним чинником забезпечення інклюзивного розвитку є формування відповідного нормативно-правового поля, а також визначення концептуальних засад інклюзивного розвитку, фінансове забезпечення поширення інклюзії за всіма її складовими. В умовах війни і необхідності спрямування усіх можливих державних фінансових ресурсів на потреби оборони, подальше фінансування інклюзивного розвитку значно ускладнюється і тому певна частина фінансового тягаря повинна бути перекладена на територіальні громади, що повною мірою відповідає процесу децентралізації влади в Україні. Крім того, місцева влада об'єктивно більше наближена до своїх громадян і має відповідні передумови для кращого врахування потреб усіх гендерних груп місцевого населення і якнайбільш повного включення їх у сферу місцевого розвитку.

Тому органам місцевого самоврядування для забезпечення інклюзивного розвитку територіальних громад потрібно акумулювати різноманітні види ресурсів, вишукувати і залучати додаткові джерела коштів, до яких слід віднести спонсорську і благодійну допомогу, кошти міжнародних організацій, місцеві запозичення тощо. Необхідно забезпечити прозорість руху усіх видів ресурсів, економне і цільове їх використання, посилення контролю за сплатою податків та інших обов'язкових платежів до державного і місцевих бюджетів.

Одним з шляхів зміцнення фінансового потенціалу територіальних громад є підвищення фіскальної ролі місцевого оподаткування, зокрема за рахунок передачі адміністрування місцевих податків і зборів, і, в першу чергу, податку на нерухоме майно органам місцевого самоврядування, запровадження місцевих податків і зборів із застосуванням максимальних

ставок, передбачених Податковим кодексом України, зменшення переліку пільг щодо місцевих податків і зборів. Справа в тому, що на місцевому рівні спостерігається багато проблем, спричинених відсутністю належного обліку об'єктів оподаткування, і внаслідок цього розповсюджене масове ухилення від сплати податку на нерухоме майно. Збільшення обсягів фінансових ресурсів у розпорядженні органів місцевого самоврядування дасть змогу успішно вирішувати проблеми сталого інклюзивного розвитку територіальних громад.

На завершення вважаємо за необхідне підкреслити, що впровадження інклюзивних засад розвитку та їх фінансове забезпечення є достатньо дорогою справою, окрім того, воно може супроводжуватися різновекторними ефектами. У цьому зв'язку Дер-

лиця А. акцентує на такому: «по-перше, реалізація самого процесу включення практично завжди потребує здійснення певних витрат (збільшення доходів малозабезпеченим, купівля обладнання для інвалідів, реорганізація інфраструктури, лікування хворих тощо); по-друге, якісна інклюзія потребує й інституційної розбудови та реформування: створення певних організаційних структур, служб, сервісів, що вимагає значних фінансових ресурсів; по-третє, подальше користування певними послугами та доступ до окремих благ потребує постійного здійснення трансакційних витрат» [7, с. 24–25]. Проте, як слушно зазначає Попова О., «є підстави погодитись із застереженням, що вартість ексклюзії (виключення певної частини громадян) і упущених від цього соціально-економічних вигід є іще вищою» [12, с. 138].

Література:

1. \$155 млрд дол. США. Загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України через війну, станом на січень 2024 року. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-zroslando-mayzhe-155-mlrd-otsinka-kse-institute-stanom-na-sichen-2024-roku/>
2. Бобух І.М. Україна у вимірах інклюзивності та інституційного розвитку. *Економіка України*. 2022. № 5 (726). С. 38–58.
3. Бродовська О.Г. Глобальна інклюзивна економіка в умовах новітніх трансформаційних викликів: моногр. Тернопіль : ЗУНУ, 2023. 342 с.
4. Гуторов А.О. Теоретико-методологічні засади інтенсивного розвитку національної економіки. *Бізнесінформ*. 2018. № 11. С. 48–54.
5. Десятнюк О.М., Крисоватий А.І., Птащенко О.В. Стан та тенденції розвитку фінансової інклюзії в Україні. *Світ фінансів*. 2023. № 3(76). С. 21–34.
6. Дідух С.М., Лобоцька Л.Л., Мініна В.О. Інклюзивна економіка як нова парадигма сталого розвитку. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Том 5. № 3. С. 100–107.
7. Домінанти становлення інклюзивного соціуму в Україні: колективна монографія / За загальною редакцією М. Тріпака, С. Петрухи, А. Тимківа. Кам'янець-Подільський : ЗУНУ, 2022. 457 с.
8. Завгородній К.В. Аналіз соціально-економічних показників розвитку України у вимірах інклюзії. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2023. № 1–2. С. 43–48.
9. Національна стратегія розвитку фінансової грамотності до 2030 року. Київ, 2024. 42 с. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalna-strategiya-rozvitku-finansovoyi-gramotnosti-v-ukrayini-do-2030-roku>
10. Основні характеристики ринку праці України в першому півріччі 2024 р. Центр економічних і соціальних досліджень. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2024. 6 с. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/osnovni-kharakterystyky-rynku-pratsi-ukrayiny-u-pershomu>
11. Павлов О.І., Дідух С.М. Інклюзивний розвиток України як система. *Проблеми економіки*. 2020. № 4 (46). С. 75–81.
12. Попова О.Л. Інклюзивний розвиток: нова концепція чи оновлення концепції сталого розвитку? *Економіка і прогнозування*. 2020. № 1. С. 128–141.
13. Іванюта С., Якушенко Л. Пріоритети забезпечення екологічної безпеки України в умовах російської воєнної агресії : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2024. 61 с. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.11>
14. Степаненко С. В. Методичні доміанти становлення та розвитку інклюзивної економіки. *Бізнес-навіга-тор*. 2023. Випуск 3 (73). С. 94–100.
15. Степаненко С.В. Теоретико-концептуальні основи інклюзивного розвитку економіки. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2023. № 3 (83). С. 56–62.

References:

1. \$155 mlrd. dol. SShA. Zahalna suma zbytkiv, zavdana infrastrukturi Ukrainy cherez viinu, stanom na sichen 2024 roku. Available at: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-zroslando-mayzhe-155-mlrd-otsinka-kse-institute-stanom-na-sichen-2024-roku/> (in Ukrainian)
2. Bobukh I. M. (2022) Ukraina u vymirakh inkluzyvnosti ta instytutsiinoho rozvytku. *Ekonomika Ukrainy*, no. 5 (726), pp. 38–58. (in Ukrainian)
3. Brodovska O. H. (2023) Hlobalna inkluzyvna ekonomika v umovakh novitnikh transformatsiinykh vyklykiv. monohr. Ternopil : ZUNU, 342 p. (in Ukrainian)

4. Hutorov A. O. (2018) Teoretyko-metodolohichni zasady intensyvnoho rozvytku natsionalnoi ekonomiky. *Biznesinform*, no. 11, pp. 48–54. (in Ukrainian)
5. Desiatniuk O. M., Krysovatyi A. I., Ptashchenko O. V. (2023) Stan ta tendentsii rozvytku finansovoi inkluzii v Ukraini. *Svit finansiv*, no. 3(76), pp. 21–34.
6. Didukh S. M., Lobotska L. L., Minina V. O. (2020) Inkluzyvna ekonomika yak nova paradyhma staloho rozvytku. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky*, vol. 5, no. 3, pp. 100–107. (in Ukrainian)
7. Tripak M., Petruk S., Tymkiv A. (eds.) (2022) Dominanty stanovlennia inkluzyvnoho sotsiumu v Ukraini: kolektyvna monohrafiia. Kamianets-Podilskyi, ZUNU, 457 p. (in Ukrainian)
8. Zavhorodnii K. V. (2023) Analiz sotsialno-ekonomichnykh pokaznykiv rozvytku Ukrainy u vymirakh inkluzii. *Aktualni problemy innovatsiinoi ekonomiky ta prava*, no. 1–2, pp. 43–48. (in Ukrainian)
9. Natsionalna stratehiia rozvytku finansovoi hramotnosti do 2030 roku. (2024) Kyiv. 42 p. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalna-strategiya-rozvitku-finansovoyi-gramotnosti-v-ukrayini-do-2030-roku> (in Ukrainian)
10. Osnovni kharakterystyky rynku pratsi Ukrainy v pershomu pivrichchi 2024 r. (2024) Tsentr ekonomichnykh i sotsialnykh doslidzhen. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. Kyiv. 6 p. Available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/osnovni-kharakterystyky-rynku-pratsi-ukrayiny-u-pershomu> (in Ukrainian)
11. Pavlov O. I., Didukh S. M. (2020) Inkluzyvnyi rozvytok Ukrainy yak systema. *Problemy ekonomiky*, no. 4 (46), pp. 75–81. (in Ukrainian)
12. Popova O. L. (2020) Inkluzyvnyi rozvytok: nova kontseptsiiia chy onovlennia kontseptsii staloho rozvytku? *Ekonomika i prohnouzuvannia*, no. 1, pp. 128–141. (in Ukrainian)
13. Ivaniuta S., Yakushenko L. (2024) Priorytety zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky Ukrainy v umovakh rosiiskoi voiennoi ahresii : analit. dop. Kyiv: NISD, 61 p. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.11> (in Ukrainian)
14. Stepanenko S. V. (2023) Metodychni dominanty stanovlennia ta rozvytku inkluzyvnoi ekonomiky. *Biznes-navihator*, no. 3 (73), pp. 94–100. (in Ukrainian)
15. Stepanenko S. V. (2023) Teoretyko-kontseptualni osnovy inkluzyvnoho rozvytku ekonomiky. *Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia*, no. 3 (83), pp. 56–62. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 07.09.2024 р.